

(inleiding voor het pop up symposium ‘Waarom Trump?’, Groningen donderdag 24 november 2016)

Waarom Trump?

Met de overwinning van Donald Trump is een grote doos puzzelstukjes leeggestort. Maar anders dan een echte puzzle kan de Trump-puzzle op eindeloos veel manieren worden gelegd – en zullen er altijd stukjes overblijven. Vooral nog is het aantal oplossingsrichtingen redelijk overzichtelijk: Trump zou zijn zege te danken hebben aan de slachtoffers van de globalisatie, aan de boze witte man, aan het feit dat er een populistische wind waait, aan de animositeit van Julian Assange Wikileaks jegens Hillary Clinton en aan het feit dat de Democraten zich hebben blindgestaard op ‘identity politics’ en het vaker hadden over de juiste WC-deuren voor transgenders dan over banen.

Voor ik aangeef hoe de puzzle zò gelegd kan worden dat er weinig stukjes overblijven, wil ik graag even afrekenen met wat ik maar even de ‘troost van de contingentie’ noem. Met de ‘troost van de contingentie’ bedoel ik het geruststellende geloof dat het op 8 november net zo goed heel anders had kunnen lopen. Ik erken dat het verleidelijk is om te zeggen dat het kwartje net zo goed de andere kant op had kunnen vallen, dat Trumps zege een samenloop van omstandigheden was, dat Clinton de *popular vote* won, dat die vemaledijde FBI-chef Foley net op het verkeerde moment zijn boekje te buiten ging, dat het Amerikaanse kiesstelsel dit soort verrassingen in de hand werkt, dat de opkomst in Michigan, Pennsylvania en Wisconsin maar een fractie groter had hoeven zijn, dat Bernie Sanders *wel* van Trump gewonnen zou hebben, etc.

Voor een dergelijk geruststellend geloof is geen ruimte. *Elke* grote historische gebeurtenis hangt van toevalligheden aan elkaar. Lodewijk de Zestiende had in juni 1789 de tennishal waar de derde stand aan het samenzweren was kunnen laten ontruimen. Lenin had gewoon gearresteerd kunnen worden toen hij in de nacht van 24 op 25 oktober 1917 op weg was naar de nachtelijke vergadering van de Petersburgse Sovjet, president Hindenburg zou Von Papens en Schleichers brainwave om Hitler als overgangs-kanselier aan te stellen weggelachen kunnen hebben, Günther Schabowski zou zich gewoon op de vlakte gehouden kunnen hebben toen hem gevraagd werd wanneer de Oost Duitsers naar West Berlijn zouden mogen reizen.

Het feit dat het misschien maar een haar scheelde of niet Trump, maar Clinton had gewonnen, is volkomen irrelevant. Dat komt omdat een grote historische

gebeurtenis het speelveld verandert – hij brengt kwalitatieve, en niet alleen maar kwantitatieve verandering. Een keuze voor Clinton zou meer van hetzelfde geweest zijn, maar met de keuze voor Trump zijn we in één nacht, en volslagen onherroepelijk, in een nieuw speelveld beland. Trump voerde campagne voor radicale verandering – en het loutere feit dat hij gekozen is heeft radicale verandering tot stand gebracht – ook al gaat hij al zijn verkiezingsbeloftes over *wat* hij precies gaat veranderen breken.

Radicale, kwalitatieve verandering is een van de twee ingrediënten van wat sommige historici een ‘sublieme historische gebeurtenis’ noemen. Over dat soort gebeurtenissen zometeen meer. Eerst iets over het tweede ingrediënt. Dat tweede ingrediënt is dat weldenkende mensen sublieme historische gebeurtenissen niet zien aankomen. Dat was hier, bij Trump, duidelijk het geval. Sterker nog: de overwinning van Trump is niet één gebeurtenis. Het zijn er *twee*. Het was niet alleen de overwinning *zelf* die schokkend was, maar ook het feit dat geen weldenkend mens het echt, serieus, in zijn *heart of hearts*, voor mogelijk hield dat Trump zou winnen. Een mechanisme dat in de psychologie bekend staat als *postdecisional dissonance reduction* zorgt ervoor dat we ons nu, drie weken na dato, al bijna niet meer kunnen voorstellen dat de meeste polls Clinton meer dan 95% kans op de zege gaven, dat op brede schaal geloofd werd dat de senaat in Clintons slipstream een stuk Democratischer zou worden, ja dat Marco Rubio in zijn eigen Florida verslagen zou kunnen worden.

Dit was niet alleen maar Democratisch wensdenken – ook veel Republikeinen waren ervan overtuigd dat Trump geen schijn van kans had. Zo zette ik om vijf uur ‘s ochtends de TV aan: eens kijken hoe Hillary het ervan heeft afgebracht. Ik verwachtte feestende democraten en afdruipe reпублиkeinen. Ik zou me eens fijn laten ontroeren door het feit dat Sint Joris de draak verslagen had. Achteraf is het feit dat weldenkende mensen zoals ik er zo volkomen naast zaten, en dat het deze keer toch echt de draak was die won, heel goed te verklaren. Weldenkende mensen zijn nu eenmaal, per definitie, degenen die het speelveld constitueren en voorzover je deel uitmaakt van het oude speelveld ben je niet in staat het nieuwe te voorzien.

Wat die ‘weldenkende mensen’ betreft: aan mijn studenten vertel ik over de humanisten in het 15de en begin 16de eeuwse Florence. Die humanisten waren uitermate verontrust over het feit dat in 1494 de Franse koning Karel de Achtste zonder noemenswaardige tegenstand Italië onder de voet had gelopen. Wat ze wilden, die humanisten, was ‘to make Italy great again’. Zij zochten de oplossing in iets waar ze in Florence altijd heel goed in geweest waren: het vermogen van *ragione* gebruik te maken. *Ragione* is het tegendeel van aan je impulsen gehoor geven.

Ragione is: koele berekening. Wat in de geschiedenis gebeurt is volgens de humanisten een gevolg van het op elkaar inwerken van *ragione* en Fortuna – en de beste manier om de invloed van Fortuna tegen te gaan is: streven naar maximale *ragione*

Met al hun nadruk op *ragione* wisten de humanisten zich totaal geen raad met de ‘Trumps’ die de Italiaanse politiek aan het begin van de 16de eeuw begonnen te domineren. Deze nieuwlichters - Cesare Borgia en paus Julius II – deden geen enkele moeite redelijk te zijn en hadden TOCH succes. Voor de humanisten waren het twee ongeleide projectielen, deze twee houwdegens: ze lieten zich meevoeren door hartstochten, waren lichtgeraakt en haatdragend, joegen mensen tegen zich in het harnas, waren ijdel en praalzuchtig en leken geen enkele boodschap te hebben aan hun welbegrepen eigenbelang. Het is de verdienste van Machiavelli geweest dat hij afstand nam van de humanistische weldenkendheid en van het probleem de oplossing maakte. Machiavelli bouwde een hele politieke leer op het inzicht dat Cesare Borgia en Julius II succesvol waren *omdat* ze zich niets gelegen lieten aan *ragione* en ruim baan gaven aan *virtú* – wat misschien het best vertaald kan worden als ‘stoutmoedigheid’.

Ik zou niet willen beweren dat Trump een toonbeeld is van *virtú*, maar wij, weldenkenden, zijn duidelijk de humanisten van het begin van de 21ste eeuw. Het is veelzeggend dat de enigen die al in een vroeg stadium voorspelden dat Trump zou kunnen gaan winnen de evolutiepsychologen waren – die precies datgene negeerden waar weldenkenden zich blind op staren: de door de kandidaten uitgesproken woorden. Wij weldenkenden snappen niet dat die redevoeringen van Trump, waarin alles een *disaster* is, waarin borstklopperij belangrijker is dan het construeren van welgevormde zinnen, waarin het crooked Hillary voor en crooked Hillary na is, ook maar iemand zouden kunnen aanspreken. Maar weldenkenden snappen ook niet wat iemand heeft kunnen zien in de redevoeringen van Goebbels of Hitler. Peter Thiel, de enige Silicon valley tycoon die onweldenkend genoeg was om zich achter Trump te scharen, zei het heel treffend: de weldenkenden nemen Trump ‘letterlijk maar niet serieus’, zijn aanhangers nemen hem ‘serieus maar niet letterlijk’.

Dat wij, weldenkenden, Trumps zege niet zagen aankomen is niet slechts een bijverschijnsel, maar verwijst naar een essentieel onderdeel van de Trump-revolutie. Onderdeel van die weldenkendheid is namelijk het gevoel dat de zege ons ‘toekwam.’ Het Engels heeft daar een erg bruikbaar woord voor: ‘entitlement’ – en het is naar mijn overtuiging precies dat gevoel van entitlement waartegen de Trump-revolutie zich richt. Entitlement is het best te definiëren door het te contrasteren met waar het tegendeel van is: dat tegendeel van entitlement is het

meritocratische principe dat alleen individuele capaciteiten en prestaties tellen. Entitlement verwijst naar dat wat je op grond van dingen die niet je eigen verdienste zijn in de schoot valt. Entitlement is het culturele en social-economische equivalent van wat Peggy McIntosh ‘white privilege’ noemt: de voordelen die je, zonder dat je je dat realiseert, komen aanwaaien puur vanwege het feit dat je wit bent.

Je zou entitlement het 21ste eeuwse equivalent kunnen noemen van wat in de 18de eeuw, tijdens het *ancien régime*, adellijke privileges waren. De voordelen van entitlement zijn stellig minder materieel, maar daarom nog niet minder *veel* als die van privileges: ze geven een subtiele, maar buitengewoon effectieve voorsprong in de rat race van het leven. Entitleden (sorry voor het woord) kunnen uit de voeten met de regels van het spel, kunnen netwerken, geloven in vooruitgang, voelen zich op hun gemak in en met een geglobaliseerde cultuur en geloven dat populistisch verzet een achterhoedegevecht is. Entitlement is niet identiek aan kritiekloze aanvaarding van de wereld zoals hij is. ‘Verlichte’, kritische kranten als de *New York Times* en, bij ons, *De Volkskrant*, *NRC* en *Trouw*, zijn schoolvoorbeelden van entitlement, net als Jesse Klaver en de hele universitaire wereld. Sterker nog: de hele Nederlandse politiek – de PVV en DENK uitgezonderd – is ‘entitled’. Een gevoel van entitlement zit zelfs in het indrukwekkende artikel dat Obama vorige week in *The Economist* publiceerde. ‘So we have a choice—retreat into old, closed-off economies or press forwards, acknowledging the inequality that can come with globalisation while committing ourselves to making the global economy work better for all people, not just those at the top.’ De tegenstelling tussen ‘retreating’ en ‘pressing forward’ berust op het geloof dat er uiteindelijk maar één richting is: forward.

Het bijzondere van de periode waarin we sinds een jaar of wat leven is denk ik dat dat gevoel van entitlement hoe langer hoe meer gepaard gaat met een gevoel van schaamte, schaamte over de onoverbrugbare kloof die de entitleden van de minder bedeeden scheidt. Over die schaamte is net zoveel te zeggen als over ‘entitlement’ – hij werd in Nederland exemplarisch verwoord door Shula Rijxman, voorzitter van de Raad van Bestuur van de Publieke Omroep, toen zij uitriep dat ‘zij, die de programma’s maken, worstelen met de vraag of wij er voldoende in slagen de gevoelens in onze samenleving een plek te geven in onze programma’s.’ Het is een fatale combinatie, entitlement en schaamte, een combinatie die ook kenmerkend was voor het Frankrijk van Lodewijk de Zestiende, aan de vooravond van de Franse revolutie. Hij maakt de bevoorrechten weerloos tegen populistten als Trump, Farage, Le Pen en Wilders.

In een boek uit 1989 situeert de filosoof Richard Rorty het begin van deze

schaamte in de jaren '60 van de vorige eeuw. Hij was, zegt Rorty, een gevolg van het feit dat het werkelijk veranderen van het systeem hoe langer hoe meer als een kansloze onderneming werd gezien. Velen die zichzelf aan de goede kant van de streep terugvonden, vielen, zegt Rorty, ten slachtoffer aan als mededogen vermomde wanhoop. 'The system was beyond reform. The best one could do was focus on its victims'. Dat het systeem als puntje bij paaltje komt inderdaad boven elke twijfel verheven is blijkt uit het feit dat Bill Clinton (met NAFTA) ruim baan gaf aan vrijhandel en het bankwezen dereguleerde, en uit het feit dat Barack Obama welbewust naliet de grote crisis van 2008 aan te grijpen om fundamentele economische veranderingen door te voeren. In het artikel in de *Economist* waaruit ik al citeerde stelt Obama ronduit dat 'capitalism has been the greatest driver of prosperity and opportunity the world has ever known.' En inderdaad: 'focusing on the victims' is dan wat er overblijft. Dat is wat de Democraten anno 2016 deden: Clintons slogan was weliswaar 'Stronger Together', maar de praktijk was dat verschillende minderheidsgroepen als groep *getarget* werden.

Ik geloof dat Trumps uithalen tegen corruptie, tegen de elite, tegen politieke correctheid, tegen de mainstream media, tegen 'rigged elections' allemaal te herleiden zijn tot een grote, en breed gedeelde weerzin tegen het gevoel van entitlement. Weerzin tegen entitlement is de essentie van populisme. Het feit dat de Democraten uitgerekend degene die dat gevoel van entitlement als geen ander belichaamde tot hun kandidaat kozen deed hen de das om. En het feit dat Clinton de best gekwalificeerde presidentskandidaat *ever* was, was achteraf gezien een van haar grootste handicaps. Het ironische – en kenmerkende – is dat degene die het meest entitled was van iedereen – Donald Trump – de strijd tegen entitlement won. Trump, die meent dat alles hem toekomt, van het presidentschap tot de pussy's van de vrouwen waar hij zijn oog op laat vallen, is de Amerikaanse anti-Lenin. Zo gezien is de verklaring van de evolutiepsychologen zo gek nog niet: deze verkiezing ging erom wie het meeste 'alpha' was. Alleen: de Clinton-weldenkenden hadden tot en met het vallen van Wisconsin, Michigan en Pennsylvania niet door dat *dat* het strijdtoneel was.

De laatste strohalm voor de entitleden is het geloof dat de zege van Trump niet meer dan een *contra*-revolutie is, een *backlash* tegen globalisering en vooruitgang. Ik zou zeggen: laten we er vooralsnog vanuit gaan dat dit een *revolutie* is, een sprong de toekomst in - en de grote vraag zal worden of de Amerikaanse instituties het revolutionaire elan zullen kunnen absorberen. Ik zei zojuist dat de combinatie van een radicale verandering plus het feit dat geen weldenkend mens hem zag aankomen kenmerkend is voor een 'sublieme historische gebeurtenis'. Het woord 'subliem' is, haast ik me op te merken, niet een loftuiting, maar een neutrale,

technische term. Het woord stamt uit de esthetica en slaat op een mengeling van afgrijzen en fascinatie - een melange die velen die het nieuws over de Amerikaanse presidentsverkiezing volgden bekend zal voorkomen. In zijn *Philosophical Enquiry into the Origin of our Idea of the Sublime and the Beautiful* (1757) stelt de Engelse denker Edmund Burke dat die combinatie van afgrijzen en fascinatie heel goed te begrijpen is. Het zijn de gevoelens die loskomen, aldus Burke, als een appèl gedaan wordt op onze sterkste drijfveer: ons instinct tot zelfbehoud.

Het verklaart waarom het 'Trump-spektakel zo'n 'sublieme' aantrekkingskracht op ons uitoefent: de zege van Trump zet het bestaan zoals we dat kennen op het spel. Het wordt nog serieuzer als we bedenken dat een sublieme historische gebeurtenis niet alleen 'esthetisch geconsumeerd' wordt, maar actief *gemaakt* wordt vanuit eenzelfde 'subliem' sentiment. Mensen die een sublieme historische gebeurtenis voltrekken – de Franse revolutie, de Eerste Wereldoorlog - zetten hun eigen bestaan op het spel. Althans: ze zijn bereid een gokje te wagen met dat bestaan als onderpand. Trump is er groot mee geworden. 'Wat ik het meest bewonder', aldus Trump 'are people who put themselves directly on the line.' En in zijn *Art of the Deal* staat: "Sometimes it pays to be a little wild." En in zijn *Art of the Deal* staat: 'Sometimes it pays to be a little wild'. De kracht van de Trump-campagne was dat hij bereid was zijn schepen achter zich te verbranden en bij tegenslag vooruitvluchtte in plaats van op zijn schreden terug te keren. Toen een groot deel van het Republikeinse establishment hem de rug toekeerde twitterde hij: 'It so nice the shackles have been taken off me and I can now fight for America the way I want to.'

Trump's bereidheid, ja geneigdheid af en toe een gokje te wagen appelleerde aan een overeenkomstige drang bij het electoraat. Er waren natuurlijk echte Trump-diehard, maar een groot deel van de kiezers had weinig sympathie voor *beide* kandidaten. Het is een feit van betekenis dat velen van hen besloten 'Trump 'het voordeel van de twijfel' te geven. Ze dachten 'laat ik de gok maar wagen', for better or worse', god zegene de greep. In veel gevallen kozen mensen min of meer willens en wetens tegen hun eigen belang in. In de *Washington Post* werd een democratisch campaigner uit de oude industriestad Youngstown, Ohio, aan het woord gelaten. Hij probeerde mensen die hun hele leven Democratisch gestemd hadden, maar nu naar Trump neigden, te weerhouden om Republikeins te stemmen: 'Trump will not bring your job back'. Waarop, aldus de *Post*, verbluffend vaak als antwoord kwam 'I just want change so much.'

Deze blinde drang tot verandering, met voorbijgaan aan het welbegrepen eigenbelang is kenmerkend voor sublieme historische gebeurtenissen. It's the stuff revolutions are made of. Hoe ver die drang kan gaan, en hoe hij er in de praktijk

uitziet blijkt uit het citaat waarmee ik wil eindigen. Een jonge Griekse vrouw zei op het hoogtepunt van de Griekse schulden crisis: ‘je komt op een punt dat je wilt dat er iets gebeurt. Desnoods een ramp’.